

הרב יהודה הלוי עמיחי

הפרשת תרומות ומעשרות מזרעי עגבניות

שאלה

עגבניות נזרעו לצורך זריעת הזרעים ולא לאכילת העגבנייה עצמה. האם זרעי העגבנייה חייבים במעשר?¹

א. עגבנייה לזרעים

יש לדון בעגבניות שמגדלים לזרע ולא לאכילה אם דינן כירק שחייב במעשר, או שמא מכיוון שלא גודלו אלא לזרע, הן אינן מוגדרות מאכל אדם ואין חיוב תרו"מ בעגבניות אלו. יש לציין שעגבניות לזרעים ראיות לאכילה. הרמב"ם (הל' תרומות פ"ב ה"ב) כתב: הסיאה והאזוב והקורנית שזרען מתחלה לאדם חייבין במעשר וכן כל כיוצא בהן, זרען למאכל בהמה אף על פי שנמלך וחשב עליהן לאדם כשהן מחוברין פטורין שמחשבת חבור אינה כלום...

שלושת המינים הללו הם צמחים שיש שזרעים אותם למאכל אדם, יש שזרעים אותם למאכל בהמה, ויש שזרעים אותם לעצים ולשריפה.² אנו קובעים את דין המינים הללו לפי כוונת הזרע. נראה מלשון הרמב"ם שרק בסאה, אזוב וקורנית שייעודם כפול - פעמים נזרעים למאכל אדם ופעמים למאכל בהמה - אם נזרעו למאכל בהמה אין להם גדר של מאכל אדם החייב בתרו"מ. לעומת זאת בירק רגיל, שהוא נאכל על ידי אדם ולא על ידי בהמה, אפילו אם גידלו אותו לצורך בהמה או זרעים - חייב להפריש תרומות ומעשרות. יסוד זה מבואר בדברי ה'משנה למלך' (מעשר פ"ג ה"כ) שכתב:

ואפילו הסיאה ואיזוב וקורנית שהם מאכל אדם ובהמה, אם זרעם מתחילה לבהמה פטורים מן המעשר...

משמע מדברי ה'משנה למלך' שרק בצמחים אלו יש פטור כשזרע לבהמה, אבל צמחים או פירות שייעודם העיקרי הוא מאכל אדם - חל חיוב תרו"מ אפילו זרע לבהמה. כן כתב תוספות הרא"ש,³ וכן כתב ה'חזון איש'⁴ כדבר פשוט שמאכל אדם שחשב עליו בשעת

1. הערת עורך: י"פ. ר' לעיל (תשובה 1, עמ' 14) תשובתי בעניין דומה. וע"ע במאמר הרב עודד ישראלי, הפרשת תרו"מ בעגבניות לזרע, התורה והארץ ב, עמ' 359-366, ובתגובתי אליו, שם עמ' 367-368.
2. עי' רמב"ם הל' שמיטה פ"ה ה"א.
3. תוספות רא"ש, נידה נא ע"א ד"ה אלא לאו.
4. חזו"א, מעשרות סי' א ס"ק י ד"ה ומצינו.

הזריעה לבהמה - חייב בתרו"מ. וכן כתב גם במקום אחר⁵ שאוכל אדם שחשב לבהמה חייב בתרו"מ, משום שבטלה דעתו אצל כל אדם. ב'דרך אמונה'⁶ הביא את דברי הרמב"ן⁷ שכתב שמחשבה לבהמה פוטרת ממעשרות אפילו מאכל אדם גמור, וכן כתב הראב"ד⁸. הגר"ח קנייבסקי⁹ מסביר שייתכן שה'חזון איש' חזר בו לאחר שראה את הרמב"ן וסבר שיש לחוש לדבריו לפיהם גם מאכל אדם הנזרע לבהמה הרי זה מבטל את שם מאכל אדם מהצמת.

לפי זה נראה לכאורה שנידון דידן תלוי במחלוקת שבין הרמב"ם והרא"ש מחד גיסא לבין הרמב"ן והראב"ד מאידך גיסא. לדעת הרמב"ם והרא"ש, מאכל אדם לא יכול להיות מאכל בהמה, ולכן חייב בתרו"מ, ואילו לדעת הרמב"ן והראב"ד מאכל אדם שנזרע לבהמה - הרי הוא פטור מתרו"מ. אומנם במקרה שלא כל גידול העגבניות מיועד לזרעים אלא רק חלק ממנו, ייתכן שגם הרמב"ן והראב"ד יודו שחייב בתרומות ומעשרות. על כל פנים, נראה להלכה שעגבניות שאדם זרע על מנת לזרוע את הזרעים שלהן, יש לעשר מהן כמאכל אדם.

ב. מעי האבטיח, המלפפון והאתרוג

עד כאן הנידון היה לגבי העגבנייה עצמה שממנה הוציאו זרעים לזריעה. השאלה העומדת בפנינו היא: האם הזרעים עצמם ג"כ חייבים בתרו"מ? נאמר במשנה (תרומות פ"א ה"ד): 'עוקצי תאנים וגרוגרות והכליסים והחרובין של תרומה אסורים לזרים'. בירושלמי (תרומות פ"א ה"ג) מבואר שהמשנה דנה על עוקצים המובלעים בתוך הפירות. מלשון הירושלמי עולה שאפילו אם אין בעוקצים גדר של מאכל, מכיוון שהם בלועים במאכל - דינם כמאכל. בתוספתא (תרומות פ"י ה"ב) נאמר:

קלפי מלפפונין אף על פי שאין בהם אוכל - אסורין. קלפי אתרוג - אסורין, גלעני אתרוג - מותרין. מעי אתרוג - אסורין מפני שהקיאיות אוכלות אותן. קלפי אבטיח ומעי אבטיח... ר' דוסא מתיר לזרים וחכמים אסורין... כשם שאסורות לאכל בתרומה כך אסורות בטבל ומעשר טבל ובמעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו ובמעשר שיני והקדש שלא נפדו.

הרמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"י) הביא את המשנה והתוספתא להלכה: עוקצי תאנים וגרוגרות והכליסים והחרובין ומיעי אבטיח וקליפי אבטיח ואתרוג ומלפפון - אף על פי שאין בהם אוכל אסורין לזרים.

5. שם, ס"ב ס"ק ב.
6. דרך אמונה, הל' תרומות פ"ב ס"ק כב.
7. רמב"ן, עז מא ע"ב.
8. פירוש הראב"ד, ע"ז מא ע"ב (מהד' סופר עמ' 96-97).
9. דרך אמונה שם, ציון ההלכה ס"ק עה.

הרמב"ם הזכיר רק את מעי האבטיח כתרומה, אבל כתבו ה'חסדי דוד'¹⁰ ו'תוספתא כפשוטא'¹¹ שגם מעי האתרוג והמלפפון אסורים לזרים כתרומה, כפי שכתוב בתוספתא שמעי האתרוג אסור. אנו לומדים שכל דבר שמחובר ממש בפרי ונאכל עימו - הרי זה כפרי עצמו, כדין עוקצי התאנים הבטלים לפרי עצמו. לכן אם האבטיח והמלפפון הוא תרומה, גם הקליפה ומעי האבטיח והמלפפון אסורים לזרים. על הגדרת מעי האתרוג והמלפפון כתב הרמב"ם (עדויות פ"ג מ"ג): 'מעי אבטיח - הזרע והרוטב שבתוך האבטיח'. מכאן עולה שגם הזרעים הנאכלים הם חלק מהפרי, ואם הפרי תרומה, גם מעי הפרי, שהם הזרעים - יש בהם גדר של תרומה.

ג. דין הגרעינים

נראה שיש להבחין בין מעי האתרוג לבין גרעיני האתרוג, מכיוון שהרמב"ם¹² על פי התוספתא אומר שגרעיני אתרוג מותרים, ואין בהם דיני תרומה. וצריך לומר שהגרעין המותר הוא הגרעין המר שעומד בפני עצמו ואינו נאכל כלל, אבל כל מה שנאכל עם האתרוג הוא מעי האתרוג - והרי זה חייב בתרומה. המשנה הבחינה בין גרעינים שאדם כונס לביתו, ולכן יש בהם דין תרומה, ובין גרעינים שאין אדם כונס לביתו, ולכן אין בהם דיני תרומה. נראה שהרמב"ם למד דין זה מדברי הירושלמי¹³ שהביא כדוגמה לגרעינים שחייבים בתרומה את גרעיני האגסין והקרוסטמלין. מכאן שדווקא גרעינים שאפשר לאכול, גם אם בדוחק, דווקא בהם אנו פוסקים שאם כנסו אותם - חייבים, ואם לא - הם פטורים מדיני תרומה. בביאור הגר"א¹⁴ הסביר שגרעיני האגסים והקרוסטמלין הם רכים וראויים לאכילה, ולכן חייבים בתרומה. מכאן דייק הרמב"ם שגרעיני אתרוג, שהם מרים מאוד ואינם אכילים כלל, דינם שאין בהם חיוב תרומה. ואכן כתב הרמב"ם (הל' תרומות פי"א הי"א):

גרעיני אתרוג מותרים, גרעיני זיתים ותמרים וחרובין אף על פי שלא כנסן הכהן הרי אלו אסורין לזרים, ושאר הגרעינים בזמן שכנסן ויש בהן לחלוחית למצוין אותן אסורין לזר ואם השליכן מותרות.

כאשר הרמב"ם מזכיר 'ושאר הגרעינים', כוונתו היא לגרעיני אגסין וקרוסטמלין. הרע"ב הוסיף שגם גרעיני תפוחים כלולים. עכ"פ אנו לומדים שאם הגרעין לא אכיל כלל (כגרעין האתרוג), אין בו תרומה. כל זה לענין הגרעין שאינו נאכל כלל עם הפרי, אבל אם הגרעין נאכל עם הפרי - הוא מעי האתרוג והמלפפון, וא"כ הוא חייב בתרומה. העולה למסקנת הדברים שמעי אתרוג, מלפפון ואבטיח - יש בהם דיני תרומה, ורק בגרעינים שאינם נאכלים ואינם חלק מהפרי אנו דנים לענין חיוב בתרומה.

10. חסדי דוד, תרומות פי"ב ה"ב ד"ה ואח"כ.

11. תוספתא כפשוטה, עמ' 465 שורה 5.

12. רמב"ם, הל' תרומות פי"א הי"א.

13. ירושלמי תרומות פי"א ה"ד.

14. שנות אליהו, תרומות פי"א מ"ד.

ד. הפרשה בלא ברכה

נראה שההפרשה מהזרעים צריכה להיות בברכה, מכיוון שהזרעים עצמם ראויים לאכילה, הם אינם מרים ואפשר לאכלם. אלא שמכיוון שלקחו את הזרעים וייבשו אותם (לצורך זריעה), ייתכן שבנידון דין זה כדברי הרמב"ם¹⁵ שאם הכהן משליך את הגרעינים הראויים לאכילה, הרי הם מותרים לכל אדם ואין בהם דין תרומה. וכן כתב ב'חסדי דוד'¹⁶ שאם משליך את מעי הפירות או הקליפות - הם מותרים לכל אדם. ואולם דבריו צ"ע, מכיוון שהבחנה בין מקרה שמשליכים למקרה שאין משליכים נכונה בגרעינים, אבל במעי האבטיח, מלפפון ואתרוג אין משמעות להשלכה. וכן כתב ב'משנה ראשונה'¹⁷ שרק בגרעינים שאינם מחוברים לפרי אנו דנים על השלכה, אבל בעוקצין ומעי המלפפונות אין דין השלכה, וכן יש להסיק מדברי הרמב"ם שיש חובה להפריש את זרע העגבניות כשהוא מחובר לעגבניות. לפי דברינו יש לכאורה לחייב להפריש בברכה. אלא שיש לדון שמא דין זה הוא רק בפרי של תרומה, ולכן גם המעי אסור לזרים, אבל כשאין פרי ובפנינו נותרו רק הזרעים, האם מהמעט עצמו יש חיוב להפריש? מכיוון שאין הכרעה ברורה לדין הזרעים עצמם, אם יש בהם חיוב הפרשה עצמי או רק בגלל הפרי, נראה שמכלל ספק לא יצאנו. כמו כן לדעות הרמב"ן והראב"ד (לעיל אות א), כל הצומח שלא למטרת אכילה פטור מתרו"מ.

מסקנות

לפי מה שראינו (אות א) העגבנייה עצמה, אפילו שנזרעה לזרעים, חייבת בתרו"מ, ולא רק העגבנייה עצמה אלא גם הזרעים שלה חייבים בתרומות ומעשרות (אות ב). ברם, נראה שלדינא אין לברך על הפרשה זו בגלל הספקות (אות ד).

15. רמב"ם, הל' תרומות פי"א הי"א.

16. חסדי דוד, תרומות פ"י הלכה ב ד"ה ואח"כ.

17. משנה ראשונה, תרומות פי"א מ"ד ד"ה אסורין.